

כפי הנראה ידעו על בואי והיא הפנתה אותי לאיזה חדר כמקום מגורי. לפני שהביאה אותי לשם, נתבקשתי להיכנס למשרד המנהל בוורקדורף - למשה כצנלסון (אחיו של ברל) ולהציג את עצמי. משה כצנלסון דיבר די טוב גרמנית; הוא היה יהודי בגיל ה-40, טיפוס העסקן המפא"ניק בימים ההם. היה שליח הסוכנות היהודית, אך לא איש קיבוץ. תפקידו היה לנהל את וורקדורף מבחינה אדמיניסטרטיבית, אך הוא פעל גם כנציג הסוכנות בתנועה הציונית ההולנדית, שבה בימים ההם לאגף השמאלי לא היה רוב, אלא לציונים הכלליים. משה היה איש משכיל. מה היה מקצועו איני יודע. נדמה לי שהיה יליד תל-אביב. היה נשוי לאישה צעירה ממנו בשנים, לאה שמה, ברלינאית וחברת גבעת ברנר לשעבר. הרכלנים ידעו לספר, ששמעו אותה לדבר על עברה הקיבוצי כ"חלום בלהות" - הערה נועזת למדי במקום בו החינוך הבלעדי לקיבוץ (המאוחד) שלט בכיפה; אך בזה עוד נדון. משה החליף אותי כמה מילים, לא היה לנו הרבה מה לומר, וגם במשך כל תקופת שהותי בוורקדורף כמעט לא היה לי מגע איתו.

איני זוכר לאיזה חדר הופנית. חדרי המגורים היו בצריפים שחורים מכוסים גג אסבסט. כל "חדר" היה למעשה שני חדרים סמוכים, חדר מגורים וחדר שינה. בכל צריף היו 6 יחידות דיור. בחדר המגורים עמד שולחן גדול וששה כסאות, ארון קיר בעל ששה תאים, כוונית או מדף ותנור ברזל להסקה בפחם. בחדר השינה שש מיטות עשויות קרשים, תחתית מלוח קרשים ועליו מזרון קש קשיח. כל אחד התקין לעצמו מנורת לילה מאולתרת ליד מיטתו. בחדר פגשתי בשנים או שלושה בחורים, שהתנהגו קצת כנערי תנועת נוער, אף שנראו לי מעט מבוגרים להתנהגות מעין זו. התחילו לדבר הולנדית ביניהם על מנת לעשות עלי רושם ואחר כך הציגו עצמם כבעלי מקצוע בענף זה או אחר. לא ידעתי על מה לדבר איתם. חדר האוכל הכללי היה דבר חדש עבורי. בהשוואה לסטנדרטים ארץ ישראלים דאז חדר האוכל היה מאוד מסודר. שולחנות וספסלים מעץ כבד, סכו"מ פלדה וצלחות קרמיקה. ליד כל שולחן ישבה בחורה כסדרנית ואחראית לשרות תקין. כל שולחן דאג, קולקטיבית, להגשת האוכל שחולק מאשנב המטבח הסמוך. את חדר האוכל פתחו רק לארוחות צהרים וערב. ארוחת הבוקר חולקה לחדרים. האוכל היה בסגנון גרמני יהודי וכשר, תחת השגחת הרבנות באמסטרדם (אם כי לא ראיתי אף פעם משגיח כלשהו בוורקדורף). למי שבא ישר מהבית והיה רגיל למטבח אמאי, החוויה של "חדר אוכל" לא הייתה מלהיבה במיוחד. הופתענו לראות את השליחים הרבים מארץ ישראל, שפקדו את וורקדורף כעוברי אורח במשך הזמן (כולם ללא יוצא מן הכלל היו קיבוצניקים), מתנפלים על האוכל כאילו הם אחרי שביתת רעב. מאוחר יותר, בארץ ובקבוץ, הבנו למה...

לקח זמן עד שלמדתי להכיר יותר את האנשים סביבי. התברר לי מהר, שהחברה בחדרי, אליהם נקלעתי דרך מקרה, בודאי לא היו עתידים להיות חוג המכירים והחברה שלי. אוכלוסית וורקדורף הייתה, אולי לא במתכוון, מגוונת מאוד מבחינת הגיל וההשכלה. הצעירים, גילאי 18-16, (במידה והיו ציונים) היו מאורגנים בקבוצות ה-MIHA, הכשרות חטיבת הביניים, שבדומה לגרעיני הנוער בקבוצים, רוכזה בחוגים עיונים, עברית והשכלה כללית. החוגים נוהלו ע"י מדריך, בדרך כלל אחד החברים המבוגרים והמשכילים יותר. החברים המבוגרים היו פורמאלית מאורגנים ב-"החלוץ" הגרמני. גם לרשותם עמדה תוכנית ללימוד עברית; השיעורים ניתנו בדרך כלל ע"י מורים או שליחים מן הארץ. פרט לכך היו אפשרויות רבות של בחירת חוגים על נושאים שונים, אם רק היו משתתפים; תמיד נמצא מישהו המסוגל לנהל חוג כזה. רבים מבין המבוגרים יותר היו אנשים שכבר היו עצמאיים כבעלי מקצוע חופשי או צווארון לבן, ולהם השכלה רחבה ביותר. חלקם היו פעילים בחיים הפוליטיים בגרמניה, במפלגות השמאל, כמרקסיסטים מושבעים, אך גם היו בעלי ידע בהיסטוריה וביהדות; לאחדים היה תואר אקדמי. הייתה קבוצה גדולה של אנשים מאוד מוסיקליים - נגני פסנתר וכינור נהדרים ומנצחת מקהלה. היו משוררים, בדרך כלל מהצד הקל יותר של האמנויות, ואנשי מדע. לא חסר מרץ לעשייה והרבה, מה גם שעול העבודה, לפחות בוורקדורף, לא היה קשה מדי.

היו רבים שלא הצטרפו לשום תנועה, שהתלבטו, או שהיו להם תוכניות מגובשות ויעדים. גם רבים בין המוגדרים רעיונית, לא ראו עצמם מחויבים לעליה לארץ, אם נודמנה להם אפשרות כניסה לארה"ב, אוסטרליה, או אפילו דרום אמריקה. בסולם הסיכויים לקבל אפשרות כניסה הייתה ארץ ישראל במקום אחרון - וזאת אחרי שכל העולם המערבי למעשה סגר עצמו בפני הגירה יהודית. סימני הסערה המתקרבת הובנו ונקלטו. היו אנשים, שלא רצו ששיקולים רעיוניים ישפיעו על החלטתם להציל תחילה את עצמם, ואם אפשר, בארץ בעלת סיכויים כלכליים